

מסתורי¹ הילדות.

מרדכי זאב פייערברג (1874—1899).

מרדכי זאב פייערברג נולד במ' תשרי תרל"ה בעירה נובגורוד-זהלינסק. אביו, ר' שמעון השוחט, היה קנאי נלהב ועני מדוכא, וזמן מה אחרי לדת בנו יצא לגור עם משפחתו, לצורך פרנסה, להכפר הקרוב הילסק. שם התענג הילד מרדכי-זאב על יפי הטבע, ודמיונו נתפתח לפני חנוכו. בשנת תרמ"ו, בהיות הנער כבן י"א שנה, שב עם הוריו לנובגורוד-זהלינסק, ואחרי למדו תורה מפי אביו נמסר למלמד. במשך ארבע השנים, שכלה מרדכי-זאב ב"חדר", למד חומש ורש"י גם גמרא, אלא שהנער הפיטני ובעל-הדמיון לא הצטיין בפלפול התלמודי, ורבותיו חשבוהו לבעל "מות מטומטם". כבן ט"ו בא פייערברג ללמוד בפני עצמו בבית-המדרש של חסידים-טשירנובל, ושם המציאו לו חבריו את ספרי-ההשכלה הראשונים, שקרא בהם בתשוקה רבה. גם ספרי הנביאים ואגדות התלמוד והמדרש, שרבותיו ב"חדר" פסחו עליהם, היו לו עתה למקור דמיון ופיוט נעלה. וכשהרגיש ר' שמעון, כי בנו שונה ב"מליצות" וב"השכלה", אמר לתת עול החיים על צוארו ולהשיאו אשה. בשנת תרנ"א, בהיות פייערברג כבן י"ה שנה, הביאו אביו בבית-האירוסין עם בת שוחט אחר מעיר סמוכה. הכלה היתה, במקרה, יפה ובעלת לכרעש, ופייערברג אהבה מאד. אולם עלם אמלל זה לא נועד ליהנות מטנעמי האהבה והחיים. בנסעו ל"התנאים" התקרר בדרך, ובנופו החלש דבקה מחלה קשה, שחפת-הגרן, העתידה לקרב את מיתתו. כשנודע הדבר למחותנו

1) исторія

במל את השרוך, למרות רצון הכלה, ופייערברג בקש נחומים למכאובי רוחו ונויותו הצללים". כספרי מחקר ופילוסופיה, שקרא בחשאי בבית המדרש. איוו נמיה לבדידות ולעצבות נתפתחה בו, ויאהב את "הצללים":

רבים המה האנשים האוהבים את היום ואת האור, ואני הנני אוהב את הלילה ואת הצל... בלילה — ואני יושב בבית המדרש הישן, הטט לנפול, השמש כבר הלך לביתו, בחוץ יהום הרוח ביללת סערה ורופק על שכרי לוחות החלון ומשתעשע עם שלהבת נר-החלב אשר בידו, מניעו בחזקה ומטילו הנה והנה. העמודים הרבים הנפוצים על פני כל הבית עומדים כמצבות על הקברים, ואני עומד נשען על הבמה בתוך, הנמרא פתוחה לפני והנני לומד. נרי הקטן בוער בהמולה דקה ומתיו צרורות חלבו על פני הנמרא. הנה הוא ספיץ אור כהח על פני הבית וממלא את כל חללו צללי חשך; האור מרפרף מסביב לי ד' אמות ובוקע ועולה כתוך החשך, ובארבע פנות הבית חשך ושסמון, והחשך עולה משם ומשתרע על פני כל התקרה סמעל ויורד כוילון עד חצי הפרכת אשר סמולי. והצללים מתנועעים, צל נופל בתוך צל וצל משתרע על נבי צל. הנה הבית כלו מתנועע, הצללים משתחווים, הצללים מדברים שלום וידידות ונושקים איש את רעהו... הנה המה מדברים, המה מתלחשים ואנכי לא אבין דבר... ואני משתעשע עם הצללים, הנני סבליעם בקרב נפשי פנימה... הנני שואף אותם ומתענג על תארם השחור, והנני רוצה כי יתקררו עוד יותר, יתרחבו ויתפשטו וימלאו כל חללו של עולם אימה מתוקה ופחד נעים — כמוני".

והברידות גם החקירה הדתית לא השיבו לפייערברג את שלות-נפשו, כי פרצה בו מלחמה פנימית בין הרגשות הדתיים, שעליהם נתחנך, וההשקפות החפשיות שקרא בספרים: גם הקנאים שטמו ורדפו את הצעיר החולה בדרכים שונים, כי נתפרסם בעיר לאפיקורם. ובתוך כך הלכה והתמוטטה בריאותו של פייערברג, ובחורף תרנ"ו נסע לורשה, כדי לדרוש ברופאים. שם התודע להסופרים העברים ובראש הקיץ יצא לסלאוויטה, הידועה באוירה הצח, כדי להדש את כחותיו. אולם מחלתו לא הרפתה ממנו, ועל כן בלה פייערברג את חורף תרנ"ו בכפר צימבוקה, בקרבת נובגורוד-והלינסק. במקום בורד זה מצא חיט זקן, שעבד בצבא הניקוליבי, והלו הרבה לספר לו מחיי הקאנטוניסטים¹⁾, דבר שעורר ספורו הראשון. אותו להדפיס אז ב"הצפירה" את ספורו הראשון, "יעקב השומר", שאינו אלא בוסר. בראש קיץ תרנ"ז נסע פייערברג שנית לסלאוויטה, ואז הדפיס ב"השלה" את ציורו "העגל", או קטע מזכרונותיו של "חפני בעל-דמיון", כגוי-ספרותי שכתב לו לרוב יצירותיו.

הימים אז ימי הקיץ, ולי עוד טרם מלאו תשע שנים. השמש השפילה ממכון שבתה להביט בעיניה הבערות אל "החרר" האפל. וכמו להכלים את מלמדנו, השליכה מבטה בלעג אל ה"טלית-קטן" שלו המלוכלך, ותפכך קרניה בזקנו החד למען הרעימו... ובחון מה יפה ומה נעים! מה טובים השעשועים שמה! מה נאה הוא האד העולה מתעלת השופכין, ומה מאושרים המה הנערים המתנגלים עתה שמה, המתאבקים בעפר ועושים כדורי רפש ומיכשים אותם בשמש! אבל חרבי הוא קשה ואכזר, הוא לא ידע חנות! הוא יושב ולומד! יושב ושונה! אנלי-הזיעה נוטפים על פני הנמרא, הכתונת לחה ומדובקה אל העור, הידים כבדות, הראש כואב, הקול צרוד—והרבי שונה, לומר ושונה... אך עוד מעט ייעף גם הוא... אנחנו יוצאים בבהלה ובקוצר-רוח החוצה—והנה העדר

(1) הנערים הלקוחים לצבא בימי ניקולי.

לקראתנו, התישים המכובדים הולכים בראש, בישוב הדעת ובהכרח עצמית, כרבינים וטובי-העיר בעת לכתם עם, אנשים פשוטים: לאיוו, שמחה של מצוה, לקבלת פני התן, ברית-טילה והלוית המת; אחריהם העזים ואחריהם הפרות, העגלים, החזירים והסיוחים, איש איש על מחנהו. האבק עולה עד לב השמים, ואנחנו מתבוללים ופתעריבים בין המחנה. זה רוכב על גבי תיש וזה על גבי עז, זה זורק סרה בבהמות, מבהילן ומפחידן... והנה פרתנו לקראתנו הולכת בקצה המחנה לימין הרועה, הנושא על כתפיו עגל נחמד למראה. אנכי הבגתי כרנע את ה"סוד", כי כבר הגידה אמי לא אחת, כי פרתנו היא "מעוברת". שמחתי הנועה אז עד סרום קצה, ובכליון הנפש הבטתי אחרי הרועה, הנושא את העגל היפה על כתפו ישר לבית אבי, ובכל לבי הפצתי לרוץ אחריו, להתמודד על העגל ולנשקו מנשיקות פי באהבה. אך מה אעשה? והרבי? ותפלת המנחה?...

כבואי הביתה רצו לקראתי אחי ואחיותי הקטנים ויבשרוני דבר הולדת העגל: "לו ראית, חפני—אמרו אלי כלם מה אחד—כמה נאה עגל זה, לו ראית את מצחו הרחב, את נחוריו הרחבים, את לשונו הארוכה ואת שפתיו האדומות והמלאות; לו ראית... אנכי לא יכלתי להתאפק עד כלותם את כל דבריהם, ובקוצר-רוח רצתי אל הרפת, כרעתי על ברכי לפני העגל, מששתי בידי את כל אבריו אחד אחד. אחרי כן לקחתיו על זרועותי ונשאתי אותו אל חדר-הבשול, למען אוכל להביט עליו לאור הנר. שמה פרתתי פתוחי לחם אחרים והנחתי אותם על לשונו, והוא אכל לתיאבון, ויבט אלי במבט רצון ונדיבות. אנכי הכרתי אז כרנע, כי מצאתי חן בעיני העגל וכי שוה אני בעיניו להתרועע אתי, כי הבדילני לטובה מכל הילדים, אחי ואחיותי, ויכונן את מבטו אך אלי, ואל כל אשר פניתו לפניו מבוטו האדוב. אנכי הרגשתי אז בנפשי אהבה חזקה, מהולה בנאון, אל העגל היפה, ובכל לבבי התמכרתי לאהוב את העגל ולשלם לו אהבה: תחת אהבה.

—הנה כן—אמרה אמי אל אבי בערב בכואו הביתה—בא גר! (ו הפרה המליטה עגל. בשבוע הבא נשחט את העגל ויהיה לנו בשר צלוי ליום השבת כאשר אהבת. —היתכן, אמי? היתכן כי תשחטי את העגל הנחמד והנעים הזה?—שאלתי בחרדה. —עודך נער, בני! עוד כסיל ובער הנך. לו דברת כדברים האלה בחברת אנשים—וודית לצחוק.

ובשובי עוד הפעם לחדר-הבשול לבקר את העגל, מחמד עיני ומחמל לבבי, ובראותי את עיניו הנטויות אלי וכמו מסיקות בקשת חנינה ורחמים—ולגו עיני דמעות, ובאהבה רבה התמודדתי עליו ומששתי את עורו, ודמעותי החמות טפטפו על צווארו, ואני נשקתיו ובכיתי עוד.

ובלילה הזה—אזכרה—חשבתי מחשבות רבות... עגל זה למה הוא בא לעולם? לשחיטה? ומדוע ישחט? עגל זה, היפה והנעים, למה ישחט? ואם לא בא לעולם אלא כדי להשחט, מדוע זה הוא נאה כל כך, חלא יכל היה להבראות אומצא? מקופלת באיזה סמרטוט של עור—ודיו? מדוע זה תאמר אמי לשחטו? מי נתן לה המשפט לשחט את העגל היפה הזה?...

נדרתי ח"י פרוטות לקופת רבי סאיר בעל הנס", כי יהפוך את לב אמי לטובה על העגל—ואישן. ובחלוסי—והנה העגל עקוד, השוחט עומד עליו ומכיניו כידו... הנה הוא שוחט... העגל מפרכם, הדם מזנק...

ובבקר, בקומי מעל משכבי, רצתי ראשונה אל הרפת, ומצאתי, לשמחת לבבי, את העגל שאהבה נפשי שוכב בשלות השקט, חי וקים ואמו מתרפקת עליו באהבה, מלקקת בלשונה את עור גבו ומסדרת את שערותיו הקצרות שורות שורות.

(1) מול סוכ. (2) בשר חי.

ביום המחרת בערב, בשוב הפני הכיתה, מצא את הטבח עומד על מקו העגל ומחשב עם אמו דמי בשרו ועורו. בלבו נתחדשה הסערה, ונתעוררו שוב השאלות המציקות: מדוע גזרה אמי, שאסור לרהם על העגל היפה הזה? הן היא אמרה לא אחת, כי מצוה לרהם על בעל-חי ואסור להתאכזר?... רבנו-של-עולם! הן אמי והעגל שניהם בידך, מדוע נפחת רוח חיים בהעגל, ובלב אמי נתת רצון להמיתו?!... ואחי הקטן שצת ביום השמיני ללדתו? הן עליו אמרה אמי בפירוש, כי עור לפני יצירתו בבטן כתבו בספר השמים, כי כך וכך יחיה, ומדוע זה נברא בכל תפארת אדם? מנוחתו של הפני ננולה ביום ובלילה, ומצוקת-לבו גדלה במדה שקרב יום השחיטה. ובתוך כך הולך

העגל וגדל מיום ליום, מקפץ ברגליו הארוכות והדקות, ומדי ראותו אותי טרחוק הוא רץ לנגדי, מרקד ומשתגע משוב לבב, ואני הנני מקבלו באנחה חרישית ובוכה ושוחק כאחד. והיום הנורא בא. בא היום השמיני. ואני רואה כי הרגעים הנוראים הולכים וקרבים, העת רצה בחפזון. השמש הגה היא עולה ועולה... הגה היא יורדת מערבה... נורא הדבר. יודע אני כי העגל לא ישחט, בודאי לא ישחט... אי אפשר שישחט... אבל בכל זאת לבי מפעם בי; יודע אני, כי השמים ירדו לעזרתו... המלאכים יבואו להצילו... הסכין יתפוצץ או צוארו יעשה שישי... בדרך הטבע אין סמל: אמי היא קשת-עורף—אבל גם יעשה, באופן אחר אי אפשר... העגל הוא יפה עד מאד, ואנכי נדרתי הרבה לקופת רבי מאיר בעל הנס... בכל שעה הרביתי לנדור...
ובכל זאת—מי יודע... ולבי מפעם בי, עיני מלאית דמע, רגשותי יהמו, מחשבותי רצות רצוא ושוב... קשה: לישוב הדבר, גם הרבי לא ידע... לא! לא אשאל את הרבי, גם הוא, כאמי, ישחק עלי וכסיל יקראני...
והעגל נשחט..."

האדם והחי. חושו הטבעי של הנער הפני, החפשי ממשפטים קדומים, אינו מבחין בין זכיות האדם והחי. הוא מתקרב בחבה רבה להעגל היפה, ואינו מבין מדוע נגרעה זכות-הקיום שלו מאותה של אחיו. הפני עמד על שימת "צער בעלי חיים" לא מתוך חסלה, שאינה אלא רגש פרטי ומקרי, ולא בשם הצדק, המשתנה לפי ההשקפות והמושגים, אלא בכח ההגיון הטבעי: אם העגל עומד לשחיטה ולאכילה—מדוע הוא יפה כל כך? מדוע נתנו לו אברים, חושים, חיים וחכיבות? למשפט פשוט זה מניע בנקל כל בעל רגש זהסתכלות, המתקרב לבעלי-החיים; ואולי סופו להזיר את האדם הקולטורי מן המנהג הפראי הקדום של אכילת בשר, אם ההגיון ינצח בכל — ינצח גם בזה.

אח חורף תרנ"ח בלה פייערברג כבית אביו, ואף על פי ששלם לו בעד מען וארוחה לא פסקו ביניהם הקטטות בעניני דת. המספר הצעיר החל ללמוד אז בתשוקה שפות שונות, ויתר זמנו הקדיש להעבודה הלאומית ויסד בעירו אנודה ציונית. אולם העמל הרב הזה הנכיר את מחלתו ובקיץ הבא נסע שוב לסלאוויטה. ובעת ההיא מצא פייערברג קצת רוחה חמרית, כי הנדיב רק"ז

ויוצקי קצב לו תמיכה חדשית קטנה. הוא הוסיף לעסוק
בספרות, וידיפיס ב"השלח" את ספורו היפה "בערב", הלכות
גם הוא מזכרונותיו של הפני בעל דמיון.

—הבא נא אתך נר-חלב—אמר אלי ה"רבי" בלכתי לאכול ארוחת הצהרים—כי כל
הנערים הלומדים "חומש" מתחילים סהיום (הוא יום א' פרשה "לך לך") ללמוד בערב;
וסהיום והלאה ידע נא כל נער הלומד "חומש", כי עליו להביא בכל שבוע נר-חלב להאיר
לפניכם את השלחנות; גם פנסים הביאו אתכם להאיר את הדרך בשובכם בערב חביתה".
היום אחל ללמוד בערב—חשבתי בלבי בלכתי לביתי לאכול ארוחת הצהרים—מה נעימה
היא הבשורה הזאת! היום בבואי הביתה אמר לאמי כי גדול הנני, גם לאחיותי בריינדל
ושרה'קה אמר כי גדול הנני, וכי לא אשתעשע עמחן עוד בצעצועים כאשר עד הנה. מה
נעים הדבר להיות גדול!

החליתי לשוב יום יום החררה בין-הערבים. הרפש בחוץ, עד הצואר, השמים מעוננים
ונטפי גשם דקים נשאים ברוח ומכים בזעם בפני העוברים ושבים, ההולכים שחוח תחת
סבל מלבושיהם הקרועים והבלויים, שנתמלאו מי נשמים ושיט חיצות; הנעלים מתחבטות
וקשה להן עד מאד הציאה מן הרפש; מעטה יגון קודר וצל דאגה עמוקה פרושים על פני
כל האנשים, הפנים מביעים יאוש, הלב אינו מרניש לא שמחה ולא תונה, והוא מתאוה
ושואף אך לחצות עד מהרה את הבצה והרפש ולבוא שלם אל חבית האפל, הלח והנמוך.
ואני חפני אהבתי מאד לעמוד אז ב"חרר" על הפסל אשר אצל החלון ולהביט החוצה,
אהבתי מאד להביט על הקצף והאבעבועות העולים על פני אנמי הרפש בדרת עליהם המטר;
אהבתי להביט בפני האנשים הענומים, הנלחמים בכל כחם עם חלוקי האבנים ונזרות העצים
הפזורים אנה ואנה למסלות, בהפגש עליהם שני אנשים—והמה מתלכדים, מתאחזים ונכשלים,
עד שאחד מהם נושל, ולפעמים גם שניהם. בצה ורפש, צללי אנשים, בתים כקברים,
חלוקי אבנים לחים, שברי זכויות, גשם ושלג ימערבבים...

בין הערבים... ה"רבי" הלך להתפלל, ה"רבנית" הלכה לקנות נפט ולשוחח מעט עם
מכירתיה, והמננים הלכו ללוות את התינוקות לביתם. החשך מתנבר, עלטה נוראה בחוץ,
הצללים נעלמים, ואני מסב את ראשי מן החלון אל הבית פנימה. ובבית חשך ורממה,
הילדים התקבצו יחד במעגל, והמה מתחככים זה בזה... רעד עובר בבשרי, שערות
ראשי תמטרנה, ירא אני לעמוד נלמוד אצל החלון, והנני ננש גם אני אל חברת הילדים.
נער אחד עומד בתוך המעגל ומספר בלש ובקול עצב: "... והוא נער פתאם בחצי
הלילה ורואה, כי הנה ישן בבית-הכנסת הנדול. "נר התמיד" הדולק על ה"עמוד" יאיר
באור כהה את הבית. פתאם נתמלא הבית אור גדול, ושאוץ גדול נשמע מרחוק, והשאוץ
הולך הלך וקרב... אהה, ה' אלהים! בית-הכנסת מלא "מתים" מפה לפה... הנה הם
עומדים ב"תכריכהם" הלבנים, עומדים, מתנועעים ומתפללים... המה ננשים אל "ארוך-
הקדש", מוציאים ספרי-תורה, ואחד מהם קורא: "יעמוד כהן!". ובאחרונה—יעמוד
החתן זרח ברבי גרונם, מפשיר!... והוא שוכב כבול עץ על הפסל, ויירא להניע אבר
ולחניד עפעף... הוא מסתיר את פניו בשתי כפות ידיו, והקול קורא עוד הפעם: "יעמוד
החתן זרח ברבי גרונם, מפשיר!"—הוא מתעלף... והנה שני "מתים" עומדים עליו... המה
נושאים אותו אל הבמה נומעמידים אותו לפני ספרי-התורה... התפלה עוד טרם נמרה,
והשמש בא לערוך "חצות", וידפוק שלש פעמים על הדלת—והנה סר האור הנדול, "המתים"
נעלמו, "נר התמיד" בוער באור כהה, ובבית חשך וצללים...

הנער כלה את ספורו, וכל הילדים עומדים ושפתותיהם פתוחות, חפצים המה לשמוע

ולשמע עד אין סוף. הפחד גדול מאד, האנודה שהקצת עוד יותר, ואנחנו אוחזים זה בזה ומתדבקים יחד, כמו חפצים אנו ללחום איש בעד רעהו עם השד או הסת אשר יבוא לשבות ממנו שבי".

הילדים מוסיפים לספר "מעשיות" בלכטים ושדים, ובתוך כך שבה הרבנית והדליקה את הנר, שהכריח את הפחד והדמיונות. הילדים עומדים זמן מה כנדהמים, חוככים את עיניהם הכואבות מאור פתאם, ואחרי כן הם כתפזרים בבית. "אחדים מהם משוחחים ומריבים, ואחדים פועדים את לבם בפת להם והתיכת דג'מלוח, חמאה, נבינה, שומן, שיורי ארוחת הצהרים, וכדומה". והנה שבו גם "הרבי" ושני סגניו וישבו בראש השלחן.

"השבט בעל הצעות העור מונה לפני "הרבי" על השלחן, וכל הילדים יושבים על הספסלים מסביב לשלחן. קול "הרבי" מתבולל יחד עם קולות הסגנים וקולות הילדים הענוגים. השאון גדול. הנה נער אחד מוכה, והוא בוכה, והשבט עוד לא הונח על השלחן עוד יד "הרבי" נטויה, פניו מתקמטים ועיניו מפיקות קצף נורא, הוא כועס על הילדים על הסגנים, על הרבנית, על השלחן, על השבט ועל רצון אלהים שברא עולם נורא ומלא רונז כזה... עוד רגעים אחדים והנה שני ילדים בוכים, שלשה, ארבעה, חמשה. "הרבי" מכה, לומד וצועק מעבר מזה, והסגנים מכים, לומדים וצועקים מהעבר השני... החומש משתפך בקול עצב איום, כל מלה מלאה תונה וחרדת אלהים: "לך נלך מארצך ומטולדתך וסבית אביך אל הארץ אשר אראך"... מה נורא עתה ללכת! בחוץ אפלה נוראה, גשם, שלג ורפש, האויר קר ולח, הבגד קרוע והרוח האכזר נושב בו...

חבורה אחת מתפזרת מלפני "הרבי" ויורדת ויושבת בקצה הספסל, וחבורה אחרת עולה ויושבת בראש הספסל לפני "הרבי". ועוד הפעם מכות ומהלומות, קולות וצעקות ונגון קורד מהול בבכי... השאון ילך הלוך וקטן, "הרבי" עיף ויגע, הסגנים נוהקים ופוחקים, אחדים מהילדים מתנמנמים מעט מעט על אצילי ידיהם, הרבנית יושבת אצל התנור מרחוק וטוה פומק. החדר כלו מלא עיפות, יגיעה, אי-חיים ואי-רגש, ואך רצון כביר אחד ממלא את לבבנו: להתפטר עד מהרה מ"החדר" ולשוב הביתה... אנחנו מונים את הרגעים ומבישים בפני "הרבי" להבין בתנועות פניו אם דעתו לשלחנו תכף או לא. "הרבי" והסגנים קמים ויוצאים מעל פני השלחן. התנועה גדולה. הילדים נדחפים מאחורי השלחן, וכל אחד מתאמץ לרדת תחלה מן הספסל. עיני הילדים נוצצות ומפיקות ברקדאור של ששון החיים, ולולא טוראו של "הרבי" היו רוקדים ומשתנעים טרוב שמחה. הלבבות הצעירים מרגישים עתה אהבה עזה ונענועים אלה לאלה. כל נער מביט לרעהו באהבה ובנעימות... הסגנים מלבישים את הילדים, רוכבים בנדיהם הישב ומעטפים במטפחות עבות את צואריהם, מישרים את סנבעותיהם, מסדרים את פאותיהם ומציגים אותם בני רחוב רחוב לברם. "הרבי" עומד נשען על השלחן ומביט אלינו, אבל פחדו כבר סר מעלינו... פניו המתקמטים, המכונים מול הרבנית, מעידים כי בעוד רגע יתגרד פנים ואהור ויאמר במתנמנם: "ציפה, תגי לי ארוחת הערב, הנני חפץ לישון, עיף הנני!"

אנחנו מדליקים את פנסינו ומתפרצים בקול רעש החוצה... החשך גדול מאד, הנו סמר מקור, איזה חומר לח, שקשה להכירו בחשך אם הוא גשם או שלג, מכה בזעם בהפנים ובהאזנים הקפואות, ונטפים אחדים מתננבים דרך בית-הצואר ויורדים עמוק עמוק, עד החזה ולמטה, והרגלים נלחמות עתה מלחמה קשה וכבדה מאד... אך מי ישים לב

לקטנות כאלה בשעה שהנפש מלאה והלב שמח? הילדים מרננים בקול שמחה, דוחפים אלה את אלה באהבה מן המסלה אל הרפש, וסתרניים וטריבים בידירות. המחנה הולך הלך וקטן, מדי פעם בפעם מתפטר אחד הילדים מאת החבורה בקול שאון ובתרועת ניל ונכנס אל בית הוריו. השמחה נאספה, הרנה נפסקה, ואני נשארתי בדרך ברחוב. דמטה איומה, עלטה, הרוח מקונן... הנני הולך לי בדרך ברמי הליל בהעולם הנורא, המלא ממים, שדים ורוחות, מכשפים וצוענים... הנח בית שכונת אבי... בחלון אור זורח!... הדלת נפתחה, ואני הנני מתפרץ אל הבית... ובקול עלז ושטח הנני קורא: ערב טוב! אמי יושבת על דרגש לפני התנור החם, על השלחן העומד לפניו בוערת עששית באור יכה, והיא תופרת ומתקנת את כלי-הלבן. לפני הדרגש סמוך להשלחן תלויה עריסת-נצרים, והיא, אמי, מנענעת ברנליה את החבל התהתון העשוי לנענע את העריסה: היא מישנת עתה את אחי הקטן, סנדריל; אחותי הגדולה, בריינדל, יושבת לפני אמי על ספסל עץ ומתלמדת לטוות פוזמקאות, ואחותי הקטנה, שרה'קה, שוכבת על ברזי אמי ומנממת... אמי... אינה מנדרת לי דבר, אך הנני טכיר בפניה, כי כבר חכתה לי בכליון-עינים. — השלום לך, חפני? מה למדת היום בחדר, בני? הנידה נא חפני, ההנדך רעב? — כן, אמי, הנני רעב! — הנני ואמרח לך פת לחם בשומן. — אבל, אמי, אינני אוהב שומן! — אם כן, הא לך אנסים ללפת בהם את הפת. — אי אפשי באנשים. — האתן לך, מערני מלך, או את צרות נפשי אתן לך?! — אבל, אמי, מפני נא לי, מעשה יפה, ואכל פת לחם בשומן!

גם בריינדל נתנה עיניה באמה כמתחננת שתמלא את רצון אחיה, ותאות להם. היא שחה והביטה בפני סנדריל חישן, לחצה את שרה'קה אל לבה, ותספר „מעשה" שקרה בימי ילדותו של אבי אמה-הזקנה. בכפר שגרו בו הוריו ישב גם „מוכס" (1), רבי יוסף, עני ולמדן גדול, ירא-אלהים וקדוש. כל הימים התבודד בחדרו ועסק כתורה ותפלה, ולפעמים קראהו ה„פריץ", אדון הכפר, „ויצוהו לשיר „זמירות" זנגונים" של „ימים נוראים", או לרקוד לפניו. ויהי היום ואורח קדוש, רבי ליב שרה'ס, תלמיד הבעל-שם-טוב, נקרה לבית רבי יוסף; ויברכהו כי יוליד בן למדן וקדוש, אלא שסמאל (2) יתן עיניו בו ויתאמץ להטותו מהדרך הישר. כעבור תשעה חדשים נולד לרבי יוסף בן יפה-תואר כמלאך אלהים, וכשנודע הדבר לה„פריץ", שהיה חשוך-דברים ומכשף גדול, קרא אליו את אבי הילד ויאמר לו: „שמע נא, משקה (כן קרא אותו ה„פריץ"), המעטים לך בניך הרבים אשר ילדת לשאת עוני ומחסור? ולמה יהיה גם בנך היפה הזה עני ונכוה כמוך? תנהו על ידי ואחנכהו". — אבל, אדוני הרם — אמר רבי יוסף בתרדה — הן יהודי הנני... — „לך לעזאזל, מצורע, עם יהדותך... בעוד שמונת ימים תביא לי מס בעד שמונה השנים אשר לא שלמת לי, ואם לא תביא את הכסף אשליך אותך ואת אשתך ובניך אל הבור אשר בחצרי". זילך רבי יוסף לבקש עזרה מהבעל-שם-טוב, העובר בעיר הסמוכה, וישלח אליו את תלמידו רבי ליב, כדי לשמור על הילד בלילה שלפני ה„ברית-מילה", גם צוה עליהם לסגור אז את הדלתות, לפקק את חורי החלונות וארובות-העשן, ולכלתי הכנים איש הביתה.

והלילה ההוא בא „המנין" התאסף בחדר היולדת, רבי ליב שרה'ס עשה „השבועת" ו„צרופים" ויעש „עגול" במקל הבעל-שם-טוב סביב מטת היולדת וילחש עליו ב„שמות הקדושים". ויפן אל הסמוכים ויאמר: „דעו כי עלינו ללחום היום מלחמה קשה וכבדה

(1) זה הכונה: аргатарос (2) השמן, כלך השדים ורוחות המימאה.

סאד ... לכן, אחי, התחזקו! היו נעורים כל הלילה, למדו, משגה וקראו בספר הזוהר, ואל תעלימו עיניכם מספריכם אף רגע. הרבה תראו ותשמעו כלילה הזה, אך אל תיראו! ... עזר הוא מדבר, והנה קול דוסק על הדלת: „פתחו! בשם הפריץ, פתחו! — אבל אין פותח ... „פתחו! אני עבד הפריץ! הפריץ יסרכס קשה, יהודים נבזים, אם לא תפתחו את הדלת!“ — אבל אין פותח ... דומיה. עברה שעה אחת, והנה עוד הפעם קול דוסק על הדלת: „פתחו! משקה, פתח את הדלת! האם לא תכירני, משקה? הלא אני הפריץ! משקה, פתח! סחר איסרך בשוטים לחים, אם לא תפתח את הדלת!“ ... אבל אין פותח ... עברה עוד שעה אחת, והנה קול הסון גדול סאד נשמע מרחוק, קול הסון אנשים הולכים הלך וקרב אל הבית ברעש ... הנה קול דוסק בחזקה על הדלת: „יוסקה, פתח את הדלת! הננו חפצים לשתות יין-שרף!“ — אבל אין פותח. — „יוסקה! מה לך, יוסקה, מדוע לא תפתח את הדלת? הננו חפצים לשתות, תן לנו יין-שרף פן נשבור את הדלת! ... שמת לך עם „יהודיך“, אשר הבאת מן העיר, כאות נפשך, אך לנו תן יין-שרף! יין-שרף תן, יוסקה, ואם לא, נקרקר קירות הבית ולא נשאר סביתך אבן על אבן!“ ... הנה הם סכים בדלת בכח גדול, עוד מעט ותשבר, הם קורעים את פכסה החלונות ומשליכים בהם אבנים ... הרעש גדול, עוד מעט ויפול הבית על יושביו — אבל אין פותח. עברה עוד שעה אחת, והנה קול סנגנים נשמע מרחוק, והמנגינה, הוי, מה נפלאה! ... היא מושכת את הרגלים בחזקה לרוץ לקראת המנגנים ... כל החושים נמלאו שרון, הלב דוסק, העינים נוזלות דמעות, הרגלים סתנשאות כמו סאליהן, הדם בתוך העירקים רץ מרוצה נעימה וזרה לפי סדת הקולות ... המנגינה יהולכת וקרבה, הנאשפים חפצים לשבת על מקומותיהם ולהנות בספר הזוהר, אבל המנגינה מושכת אותם אליה ... הסה סתחזקים ומתאזרים עוז לשבת על מקומם, והמנגינה מושכת ומושכת ... העינים כחות, אלפי נקודות רצות דחופות ומבוהלות לפני העשעפים ... העינים חפצות לנום. המוח נרדם, הוא מבקש מנוחה, והלב סתנעש וחפץ חיים, עוד מעט ויתפוצץ לרסיסים מרוב תאוה ... והמנגינה הולכת וקרבה, הנה היא נשמעה כמו סאחורי הדלת והחלונות; רגע נשמעה מנגינת עצב, והסה קוראים בספר הזוהר ועיניהם יורדות דמע; סתאם נשמעה סנגינה עליונה, והנה הם קוראים בספר הזוהר ומשחקים מרוב גיל ורוקדים איש תחתיו ... והקולות מושכים ומושכים ... הלבבות סלאים נעימות ונענועים ונמשכים לצאת אך רגע לראות את המנגנים הנפלאים, אבל — אמור! רבי ליב עומד נשען בכל כחו על הסקל, שפתיו נעות וקולו לא ישמע — הוא עושה „השבעות“ ו„צרופים“ ... והמנגינה חדלה ... והנה סתאם קול דוסק על הדלת: „בשם רבי ישראל בעל-שם טוב, פתחו!“ — הנני! — קרא אחד מן „הסנין“ ... רבי ליב עזה את פניו ויתחלחל ... אבל כבר עבר המועד: חתול שחור פרץ אל תוך הבית, וירץ עד ססת היולדת, ויחטוף את הילד — ויעלם“.

כשבא רבי יוסף בבקד אל חצר הזוהר, הלקוהו חמשים בשבטים לחים, וביום המחרת סת, ומשפחתו גורשה מהכפר. והילד הולך וגדול בבית הזוהר, ויהי יפה עינים להפליא ובקי בכל, שבע חכמות. אולם בסרם מלאו לו שלש-עשרה שנה, והוא חולם, והנה „זשיד“ וקן, חולה ופצוע, עומד עליו. „אבך אני — קרא הזקן הנענה — הפריץ עשק אותך בחזקה מחיק אמך היולדת, ואותי, אבך, הרג ... בעוד ימים ימלאו לך שלש-עשרה שנה, ויהודי בן שלש-עשרה שנה מחויב לעבוד את ה' ולעסוק בתורתו הקדושה. קומה, בני, ולך אחרי“. הנער התחלחל, צעק — וייקן, והפריץ שחק על החלום ויבטלהו, אולם כלילה הבא נראה הזקן שנית אל הנער ויכהו, מרט שערותיו וקרע בצפרניו את עור בשרו, ויקרא בקול נורא: „יהודי אתה, ואני אבך, קומה ולך אחרי, פן אמיתך כרנע“. וכשהקיץ הנער ביום השלישי בבקר, ראה — והנה הוא שוכב ערום על מפתן בית-המדרש.

הרב אבף את הנער העוזב אל ביתו, וילמדוהו במשך ימים אחדים לקרוא ב"סדור" ולהבין ב"חומש". וכעבור עת קצרה גדל הנער כל כך בתורה שהרב לא יכל עוד להיות מלמדו, וישלחהו לישיבת אמ שטרדם. ובטרם הפרדו מעליו נתן לו הרב קמיע ואת מטהו, כדי להגן עליו בדרך מפני השמן האורב לו. הנער שם את צרורו על שכמו וילך לבדו בדרך הרחוקה, וכבוא השמש נכנס ליער סבוך ונדול בלי קץ. הוא עמד להתפלל "טנחה" ו"מעריב", ואחרי כן הוציא פת מילקומו ויאמר לסעוד את לבו, אך מים לא היו לו לנטילת ידים. ויפול הנער עיף וינע לארץ, ואתרי קראו "שמע" עשה "עיגול" במטה מסביב למשכבו, לקח הקמיע בידו — וישן. אך גםגרו שמורות עיניו, והנה קול שאון העירוהו.

מחנה זאבים רצים בתוך היער ופניהם סוערות אליו, עיני הזאבים נוצצות כאש, פיותיהם ושניהם הגדולות והחדות מפצים אימה... הזאבים חפצים לבוא אל תוך ה"עיגול" פנימה, ואינם יכולים; המה נרחקים בכל כחם, רוקדים ומשתנעים מרוב כעס, אבל את ה"עיגול" אינם יכולים לעבור... המחנה חלף הלך לו, והנה חזיר סיער רץ לנגדו! הוא בא עד לפני ה"עיגול" ויעסוד, כי לא יכול ללכת הלאה ולבוא אל תוכו... החזיר עבר, והנה מתוך היער נשמעה מננינה נפלאה מאד, והמננינה נשואה על כנפי הרוח הצח, המנשב אז בלט בתוך היער; והרוח הזה יוצא מתוך "גן־הערן" בחצות הלילה, כאשר יפתחו שעריו לפני ל"ו הצדיקים, הבאים בכל לילה אל "גן־הערן" ללמוד שם תורה ספי שבעת הרועים" 1) ... נפשו נמשכה אחרי המננינים הנפלאים... הוא זוכר את ה"פריץ" ואת כנורו... הוא רוצה לצאת מתוך ה"עיגול", אבל הוא סתאפק... לבו נשפך בקרבו כמים מרוב תאוה... ידיו רועדות, הקמיע כמו נשמש, נפל לארץ... והוא יוצא בעל־כרחו מתוך ה"עיגול" זעל כנפירוח הוא נשוא הלאה, הלאה למרחוק אחרי קולות המננינים... הוא עובר ימים ונהרות, שדות ויערים, ערים וכפרים, והמננינים סנננים לפניו... הנה הם אך די אמות לפניו, אך איננו יכול להשיגם... הנה כפר סולדתו... הנה בית הפריץ... הוא עומד לפני הדלת... הדלת נפתחה, והנה—יד חזקה ונדולה מושכת אותו לאחור בכח... מלהמה גדולה התעוררה... כח אחד חזק מושך אותו אל הבית, אל הפריץ, וכח חזק אחר מושך אותו לאחור. תמונת אביו. כאותה שראח בחלום, רחפה לפניו, וקול קרא: "שובה, בני, שובה!"... ועוד הפעם הוא נשוא על כנפי רוח...

"מה היתה אחרית הנער?" — שאל חפני, כי חדלה אמו לספר; סנדריל הקיץ משנתו ויתן בבכי קולו, הנפץ בעששית כלה ואורה הלך וקטן, ובבית המלא צללים ותוגה רתף איזה דבר מפתיד... מתר אספר לך הכל — אמרה האם — ועתה קרא את "שמע" ושקה את ה"מוזוה" ולך לישון..."

פחד הילד. הספור הזה מתאר לנו את פחד הנער היהודי מפני הכחות הנעלמים, השולטים בבני־אדם. בעל־דמיון כחפני קולט את כל הספורים במתים, שדים ומכשפים, והוא רואה את הרוחות כיצורים ממשיים הפועלים בסביבתו. הרוחות הללו, תולדות הדמיון הדתי, פונעות על פי רוב לא בנוף אלא בנפש, בתמימות האדם וקדושתו, ובכל זאת הן מטילות אימה יתרה על הילד מחמת המסתורין שבהן. והפחד המסתרי, החזק ביותר, מסייע אמנם לפתח את כח־הדמיון, אבל הוא מרבה להחליש את העצבים ומלמד את האדם מנעודיו לבלתי ערוך את המציאות כמו שהיא אלא כנפעלת ממשפיעים מדומים. ביחוד מויק פחד זה להילד

העברי, ששריריו רפים וחנוכו דתי בעיקר. ספורי-המסותורין אינם מפתחים אצלו אחדות פנימית ופיוטית עם התולדה היפה ותעלומות הריה, יאוריה ויערותיה, שהוא רחוק מהם — אלא מעוררים בו התרגזות חולנית ובלהות-תוהו.

באותם הימים פרסם פייערברג ב"השלח" גם את ספוריו "הקמיע" ו"לאן?".
 יצירותיו האחרונות.
 הספור האחרון, המתאר את התפתחותו הרוחנית של נחמן האפיקורס או המשונע, מכיל הרבה מקורות חייו של המספר בעצמו, אלא שהדברנות והשתפכות-הנפש בלעז בו את ניצוץ הציור והפיוט. בהורף תרג"ט התכוון פייערברג לכתוב ספור גדול, בשם "ישראל בעל שם", אולם בי"ט אדר קדמהו המות.

*

כשרון הגון של פיימן וצייר היה לפייערברג, אלא שלא תכונתו הכללית של פייערברג. הספיק לפתחו כראוי. הוא קלט ביחוד את רוח-השירה הנגה, השורה בסביבתו של הנער היהודי, המחונך בדרכי הדור הישן. מסתורין הכרחפים בעולם הילדות הרגיוז תמיד את דמיונו העז והחולני קצת, והצללים עם צלמי היצורים המכודים העסיקו אותו יותר מהבריות הקימות של המציאות. נטיותו של פייערברג לתעלומות ורוין הוציאה אותו לפעמים גם מחוץ לגבול האסתיות המקובלות, והוא נעשה קצת חקרן ואפיקורס. ביחוד המציאה ספרות הקבלה והחסידות, המלאה הגשמות וציורים של הקדושה והטומאה — חומר רב לדמיונו וחקרנותו של המספר. מלחמת היצר", או הנגוד בין נזירות הדת ושאיפות הנוער - קבלה אצלו תמונה מסתרת של שני כחות נעלמים המתאבקים יחד. פייערברג מתקומם להחנוך הקשה של הדור הישן לא בשם החיים הפשוטים, תביעותיהם ומאוייהם, כיתר הכופרים, אלא בשם איזו שאיפה מסתרת, רכה וענוגה, הקוראה אותו לבטלה נעימה של הזיה ותלומות-קסם. ועל כן אין התנגדותו לעול הדת מלכת, משום שסוף סוף הוא מוצא גם בסגופי הקדושה מקור לתעלומות ודמיונות.

